

Stråkkvartett nr 1 C-dur op. 49

1. Moderato 2. Moderato 3. Allegro molto 4. Allegro
1938

© With kind permission MUSIKVERLAG HANS SIKORSKI, Hamburg

Sjostakovitj hade redan 1927 skrivit en stråkkvartett i den radikala stil, som han delvis tillämpade fram till 1934 och som medförde anklagelser från partiet om formalism. C-durkvartetten från 1938 har i stället en mycket lättillgänglig stil liksom många andra verk från denna tid. Delvis kan denna stiländring vara ett resultat av tonsättarens egen uppgörelse med modernismen, men det råder nog ingen tvekan om att den också var en nödvändighet för överlevnad. Att bli anklagad för formalism var allvarligt i Sovjetunionen under denna tid och tonsättaren var verkligen illa ute efter kritiken i Pravda, som följde två dagar efter att Stalin i januari 1936 hade sett *Lady Macbeth från Mtsenk*. Operan hade då haft ca 200 bejublade föreställningar i Leningrad och Moskva sedan premiären 1934. Man tror att kritiken var direkt dikterad av Stalin, som bevisat föreställningen och upprörd lämnat den innan den var slut.

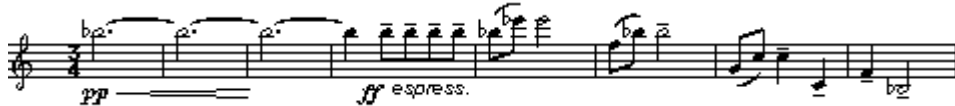
Att den nya musiken höll så hög klass har ibland varit ett dilemma för många västerländska kritiker. Man får anta att dessa gärna hade sett, att musik av en tonsättare, som i partituret till Symfoni nr 5 från 1937, påstås ha skrivit in undertexten *En sovjetkonstnårs kreativa svar på berättigad kritik*¹ var lika usel, som det samhällssystem som framtvingat ursäkten.

C-durkvartetten är skriven i en lättsam stil som ger lyssnaren mycken glädje. Och tonsättaren själv menade följande: *Man ska inte leta efter något större djup i denna första kvartett. Jag skulle vilja kalla det ett vårarbete.*

Första satsen, *Moderato*, startar omedelbart med ett närmast flegmatiskt tema.

Sidotemat annonseras av en ostinatofigur i violan och glizzandon i cello. Båda dessa inslag fortsätter under det att violin 1 spelar temat.

En kort genomföring (14 takter) i 4/4 takt avlöses av en återtagning, som i sin första del har samma taktart. Med sidotemat återställes den ursprungliga taktarten.

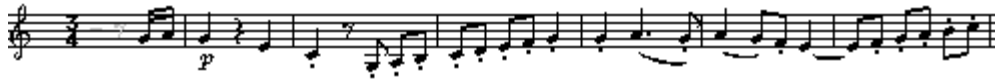
Andra satsen, *Moderato*, har exakt samma tempo (1/4 = 80) som föregående sats men en mindre lättsam stämning. Formmässigt är det fråga om tema med variationer. Temat, som presenteras av violan i ensamt majestät, är en melodi som tonsättaren skickligt modellerat i rysk folksångstradition.

Ett antal variationer tar vid, de flesta mättade med ryskt svärmod.

¹ Formuleringen finns inte i autografen utan lär vara en kritikerkonstruktion, som tonsättaren accepterade för att slippa diskussion. Men kanske var det ändå denna myt som gjorde att verket fann nåd inför politrukerna.

I virvlande hastighet startar den 3:e satsen, *Allegro molto*, byggd i scherzoform.

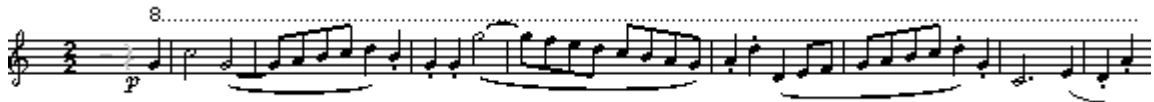

Trion består av en ljuvlig melodi, som låter nästan nordisk

Första delen återkommer och några takter av Trion avslutar.

Sista satsen, ett *Allegro*, har också ett högt tempo. Den är konstruerad i sonatform kring två väldigt olika teman. Huvudtemat presenteras efter två tacters inledning i första violin:

Sidotemat tas upp av cellon i dess högsta register.

Genomföringen som är ganska kort (hälften så lång som expositionen) bearbetar och kombinerar båda temana. I den förkortade återtagningen introduceras huvudtemat av cellon och sidotemat av violin 1. En coda, nästan av genomföringens längd, avslutar denna lättsamma kvartett, som skulle bli inledningen till 1900-talets mäktigaste stråkkvartettproduktion.

Stråkkvartett nr 2 A-dur op. 68

1. Uvertyr: *Moderato con moto* 2. Recitativ och romans: *Adagio*
3. Vals: *Allegro* 4. Tema med variationer: *Adagio*

1944

Det är säkert ingen tillfällighet att Sjostakovitj skrev sin första stråkkvartett först 1938, alltså efter den förödande nedsablingen 1936 av operan *Lady Macbeth från Mtsenk* och efter att ha accepterat den förödmjukande undertexten² till sin symfoni nr 5 från 1937. I stråkkvartettskapandet lyckades Sjostakovitj hitta en sfär utanför politrukernas granskning; under 36 år skapade han 15 stråkkvartetter av enastående storhet, en prestation endast jämförbar med Beethovens kvartettproduktion. Sex år efter den första kvartetten kom den andra. Om den första var lättsam är den andra ett betydligt allvarligare och kärvare verk med sina kromatiska teman och dissonanta harmonik. Men den rymmer också gripande skönhet och är den längsta av de 15 kvartetterna. Verket, som tillkom under kort tid, tillägnades vännen och tonsättaren Vissarion Sjebalin³ och är den första av 14 kvartetter som skrevs för Beethovenkvartetten.

Liksom i pianotrion i e-moll från samma år, innehåller den andra stråkkvartetten teman påverkade av judisk musik. En annan anknytning är ett kort episodiskt inslag från e-molltrions första sats. Det återkommer som tema i kvartettens sista sats.

² I det tryckta partituret till 5:e symfonin står som undertext: *En sovjetkonstnärs kreativa svar på berättigad kritik*. Undertexten finns dock inte i autografen. Många tror att tonsättaren accepterat formuleringen för att slippa diskussion.

³ Vissarion Sjebalin, 1902-1963 var en framstående sovjetisk tonsättare av körverk bl.a. till Pusjkins dikter. Han skrev även 5 symfonier, 9 stråkkvartetter och en pianotrio op. 39 och tre duosonater op. 51. Han stod Sjostakovitj mycket nära och var en av de få som försvarade honom när han föll i onåd 1936.

Första satsen, *Uvertyr*, är skriven i sonatform. Den domineras av det sträva tema som omedelbart introduceras i violinen till de övriga instrumentens ackompanjemang. Temat får sin prägel av de många ”udda” betoningarna, varav många ligger i ackompanjemanget.

Man kan lägga märke till de tre rytmiska figurerna i takt 6 (marcatissimo), 7 och 8. De är lätta att uppmärksamma och återkommer ofta, framför allt i genomföringen. Sidotemat, med sitt växlande betoningsmönster (se takt 2 resp. 6) präglar andra halvan av expositionen.

Den korta expositionen (ca 1'45), tas lämpligen i repris såsom partituret föreskriver för att balansera den långa genomföringen.

Genomföringen, över 5 minuter lång, inleds med huvudtemat i valstakt. Valsrytmen har över huvud taget fått en framträdande roll i detta verk. (se sats 3 nedan).

Genomföringen blir därefter allt intensivare och kulminerar i fortetfortissimo. I slutet hörs huvudtemat i ursprunglig skepnad men med vissa av tonerna sänkta ett halvt tonsteg:

Kanske kostar Sjostakovitj i denna ytterligt allvarliga sats på sig ett wienklassicistiskt skämt med en s.k. falsk återtagning?

Den egentliga återtagningen är komprimerad och inleds med sidotemat följt av huvudtemat.

Den andra satsen är tredelad, ABA, med en *Romans* inramad av två avsnitt betecknade *Recitativ*. Recitativet är ett ariosoliknande solo i första violinen till de övriga instrumentens enkelt uppbyggda ackord. Tonarten är B-dur men satsen inleds med ett dominantseptimackord (F⁷) följt av soloviolinens melodi:

Sjostakovitj skapar här stor magi av sällan hört slag. Genom att nästa ackord är ett C-durackord, som på nytt följs av ett F⁷-ackord skapas en spänning hos lyssnaren, som väntar på tonikan. Först just innan romansen ska börja nås B-dur.

Romansen börjar i de ”rena” tonernas och harmonins tecken:

Snart smyger sig dissonanser in i både toner och harmonier. Dessa förstärker spänningen, och stämningen blir allt intensivare för att slutligen under ritardando övergå i en återtagning av recitativet. Därmed avslutas denna hisnande vackra sats.

Sats 3, *Vals*, består av ett antal valsmelodier som avlöser varandra rondoartat. Det är knappast fråga om wienervals, snarare dödsdans; stämningen är dystert, nästan kuslig, vilket förstärks av de sordinerade instrumenten. Den första melodin introduceras i cellon:

En annan presenteras i violin 1:

I början är tonläget tillbakahållet men succesivt allt intensivare för att i mitten kulminera och därefter återgå till inledningens tonfall.

Temat i sista satsen, *Tema med variationer*, bygger på en fras som, helt kort och utan att upprepas, dyker upp i e-molltrions första sats.⁴ Efter en adagioinledning hörs temat som solo i violan:

Temat vandrar sedan över till de övriga tre instrumenten. Första variationen är en triolvariant i violin 1. Efter hand blir musiken allt gällare för att kulminera och så småningom mynna ut i några långsammare varianter i koralstil. Satsen avslutas med toner liknande adagioinledningen.

Stråkkvartett nr 3 F-dur op. 73

1. Allegretto 2. Moderato con moto 3. Allegro non troppo 4. Adagio 5. Moderato
1946

© With kind permission MUSIKVERLAG HANS SIKORSKI, Hamburg

När Sjostakovitj's 9:e symfoni blev färdig i slutet av 2:a världskriget, visade den sig vara allt annat än den hyllning till den ärorika segern i kriget, som politikerna hade förväntat sig. Den var i stället ironisk, sarkastisk och för politrukerna ett alltför lättsinnigt verk efter alla dessa år av umbäranden. F-durkvartetten har i stort sett samma karaktär. Denna "olydnad" är antagligen början till den onåd som Sjostakovitj ännu en gång skulle hamna i, och som kulminerade 1948. Kvartetten, som tillägnades Beethovenkvartetten, har fem satser. Ett lustfyllt tema inleder den första satsen, *Allegretto*.

⁴ Frasen finns i takt 68 i e-molltrion. Både A-durkvartetten och e-molltrion uruppfördes förövrigt samtidigt, den 14 november 1944 i Leningrad. Medverkande var Beethovenkvartetten och tonsättaren själv på piano.

Något kärvare är sidotemat:

I sidogruppen hörs även följande pregnant inledning till en av temavarianterna. Den blir betydelsefull i codan.

Satsen har sonatform och som framgår av notexempel 1 ska expositionen repriseras. Genomföringen excellerar i halsbrytande kontrapunktik. Den korta återtagningen följs av en lika lång coda, som i början helt domineras av motivet i notexempel 3. I andra delen hörs melodier besläktade med både sidotema och huvudtema.

Sats två, *Moderato con moto*, har scherzokaraktär. Violin I inleder med ett dystert och minst sagt svårgnolat tema till violans kraftfulla ackompanjemang.

Följande lätta tassande dominerar den andra halvan av satsen:

Även nästa sats, *Allegro non troppo*, har scherzokaraktär, men den utstrålar lika liten munterhet som den föregående. Ett parodiskt marschtema i 5-takt inleder:

Ett fallande motiv av 16-delar i flera olika skepnader kommer att spela stor roll i satsen:

Nästa tema presenteras av violan till de övrigas pizzicatoackompanjemang:

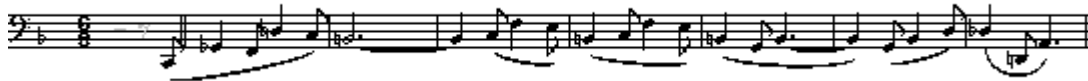
Temat blir efter hand allt hetsigare. Marschtemat återvänder och sista delen avslutas med ett antal av de fallande 16-delsfraserna och ett glissando, som start för de sista fyra takterna.

Som så ofta hos Sjostakovitj blandas det bisarrt groteska med det gripande. Den fjärde satsen, *Adagio*, är en variationssats över ett passacagliatema (se e-molltrion op. 67):

Detta tema hörs 7 gånger gravitetiskt skrida fram till mera diffusa melodier i någon av stämmorna. Satsen övergår utan avbrott i nästa.

Finalsatsen, *Moderato*, har form av ett rondo ABABA. A-delen inleds med rondo-temat:

Det spelas mycket svagt i cello och blir mera tydligt när melodin tas upp av violin 1. Ett annat tema i A-delen är följande i förstaviolin till ett komp i övriga stämmor. Ackompanjemang påminner om en klockas tickande.

B-delens första tema, även det presenterat av cello, är muntrare:

Det följs efter ett ritardando av nästa tema:

I nästa A-del hörs i andra halvan passacagliatemat från föregående sats. Episoden, B, är andra gången förkortad. När A återkommer för tredje gången är det tema 2 som inleder. Efter ett ritardando följer ett *Adagio* som avslutar satsen. Adagiot börjar med rondotematets första motiv, som upprepas ett antal gånger, innan motivet följs av resten av temat. Detta dör till slut bort i violinens högsta register.

Stråkkvartett nr 5 B-dur op. 92

1. *Allegro non troppo* 2. *Andante – Andantino* 3. *Moderato – Allegretto – Andante*
1952

© With kind permission MUSIKVERLAG HANS SIKORSKI, Hamburg

Denna kvartett tillägnades Beethovenkvartetten i samband med ensemblens 30-års jubileum 1952. Den fick, liksom kvartett nr 4, sitt uruppförande först efter Stalins död. Antagligen insåg tonsättaren, att musiken inte var tillräckligt socialrealistisk för att falla regimen på läppen.

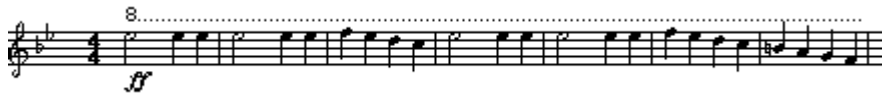
Första satsen, *Allegro non troppo*, kommer att präglas av ett 5-tonigt motiv, som violan presenterar redan i den andra takten.

Motivets toner är intressanta: c, d, ess (läs s), h, ciss. De fyra första av dem består av tonsättarens initialer i tysk transkription, dock inte i rätt ordning: D. SCH. Dessa monogramtoner och nu i rätt ordning kommer att dyka upp flera gånger i Sjostakovitjs verk, bl.a. i Symfoni nr 10 och stråkkvartett nr 8. Snart börjar i violan och cello ett rytmiskt ackompanjement, som också sätter sin prägel på satsen:

De blir inledningen till ett avsnitt i skärande dissonanser, som efter 15 takter övergår i ett typiskt Sjostakovitj-tema av mera melodiskt slag:

Först med sidotemat införs en lyrisk stämning, som inte ens den trummande rytmen i violin 1 kan dämpa.

Expositionen ska tas i repris på gammalt klassiskt vis. En mycket lång och intensiv genomföring följer. Den är en häxbrygd av motiv ovan plus några till. Även i återtagningen är det violan som spelar de fem monogramtonerna, men nu en oktav högre. I sidotemat börjar så småningom ett pizzicatoackompanjemang i tvåtakt dyka upp. Detta fortsätter även under den avslutande codan. Den är uppbyggd kring ett nytt tema spelat i violin 1. Melodin utgör en väldig kontrast till det tidigare kraftfulla tonspråket.

De skira violintonerna söker sig högre och högre upp i registret till övriga stämmors pizzicato i tvåtakt. När man börjar undra vart 5-tonsmotivet tagit vägen hörs det försynt i violan ett par gånger, innan satsen tonar ut till violinens höga vilande ton.

Denna violinton fortsätter in i andra satsens *Andante*. Satsen är kvartetts centrum, inte bara till den yttre strukturen. Temat presenteras omedelbart i violan, som snart får sällskap av violin 1 flera oktaver över. Detta skapar en alldeles speciell klang.

Taktarten växlar i början mellan 4/4 och 3/4 vilket ger intryck av ”taktlöshet”. Formmönstret är ABABC där det är A-delen som har satsens beteckning *Andante*. I B-delen höjs tempot, *Andantino*, och stämningen blir något mindre melankolisk.

Efter att A och B upprepas, följer ett avslutande avsnitt, C, med ett annat melodimaterial. Även här slutar satsen med en hög violinton, som bildar brygga över till nästa sats.

I den tredje satsen, *Moderato*, hörs genast ett viktigt motiv, besläktat med första satsens monogramtema:

Efter detta kommer i violan ett betydligt glättigare danstema i tempo *Allegretto*.

Temat upprepas i violin 1. Ett omfattande kontrapunktiskt avsnitt, som utgör satsens klimax, kulminerar i *fortissimo* men avklingar i lugnare stämning. Danstemat återkommer och leder till ett avslutande *Andante*parti. Detta innehåller fraser som anknyter både till satsens inledningstema och till första satsens monogramtema. Partiet har också en upphöjd stämning som påminner om den i andra satsen.

Stråkkvartett nr 7 fissa-moll op. 108
1. *Allegretto* 2. *Lento* 3. *Allegro - Allegretto*
1960

© With kind permission MUSIKVERLAG HANS SIKORSKI, Hamburg

... en stråkkvartettminiatur, tät och innehållsrik som en novell av Tjechov. Orden om denna den kortaste av Sjostakovitjs kvartetter är Anders Janssons. De finns i ett häfte med verkkommentarer till en konsertserie, som hölls till tonsättarens 100-årsjubileum 2006 i Öresundsregionen. Kvartetten komponerades 1960 till minnet av den fyra år tidigare avlidna Nina Vaslijevna, tonsättarens första hustru, som skulle ha fyllt femtio detta år.

Ett av Sjostakovitjs rytmiska älsklingsmotiv, kort-kort-lång,⁵ bygger upp första temat i det inledande behagfulla *Allegretto*:

Samma rytmiska figur bildar även kommenterande svar till temat. Tema 2 spelas i cellon (Ess-dur) till ett tätt 16-delsackompanjemang i mellanstämmorna.

När huvudtemat återkommer består det av jämna 8-delar, som spelas pizzicato:

Tema 2 klingar nu i tonikan, fissa-moll, till samma 16-delsostinato som nu spelas med sordin. Hela satsen slutar med 3-tonsmotivet.

Den melankoliska stämningen i sats 2, *Lento*, förstärks av instrumentens sordinering. Satsen inleds med några takter av det ackompanjemang (se notexemplet) som beledsagar huvudtemat:

I en mellandel spelar understämmorna ett nytt tema till ett punkterat ackompanjemang:

En kort repris av huvudtemat avslutar satsen.

⁵ Se t.ex. sista satsens huvudtema, Kvartett nr 3: första satsens huvudtema och Kvartett 10: sista satsens huvudtema.

Sista satsen utgör en väldig kontrast med sitt aggressiva tonspråk. Det första temat har samma rytmiska struktur som 1:a satsens huvudtema, men vandrar uppåt i stället för nedåt:

Det avlöses av ett fugato uppbyggt kring ett 7-takters tema, presenterat av violan:

Detta mäktiga och för musikerna oerhört krävande avsnitt i satsen innehåller bl.a. temat förstorat till 8-delar i de två understämmorna. Fugatot avslutas med ett tema, spelat av de två understämmorna i oktaver:

Plötsligt återkommer huvudtemat och 3-tonssvaren från sats 1. Detta bildar övergång till ett lugnare avsnitt, *Allegretto*, som inleds med fugatotemat, nu i fissa moll:

I resten av satsen växlar detta tema med avsnitt ur första satsen. Det är ett sätt att betona helheten i verket, som Sjostakovitj ofta använde sig av.

Stråkkvartett nr 8 c-moll op. 110

1. Largo 2. Allegro molto 3. Allegretto 4. Largo 5. Largo

1960

© With kind permission MUSIKVERLAG HANS SIKORSKI, Hamburg

Kanske har det skrivits mera om detta verks bakgrund än om dess musikaliska innehåll. Den officiella bakgrunden är att kvartetten tillkom, som en protest mot kriget och fascismen. Den ska vara framsprungen ur tonsättarens chock över att ha sett Dresden i ruiner vid ett besök 1960. Det tryckta partituret bär också en dedikation till *fascismens och krigets offer* på förstasidan. Men fascister var en benämning som dissidenterna även använde om sovjetpolitruker, vilket fått en del musikkribenter att i stället se verket som Sjostakovitjs tysta protest mot sovjetstatens övergrepp. Självt har han senare avslöjat att den är tillägnad minnet av honom själv. Verket har också ett självbiografiskt innehåll, bl.a. ett tema som bygger på tonerna D, Ess, C och H, som finns i alla satserna utom nr 4. Tonerna utgör tonsättarens initialer av namnet i tysk transkription, **D**mitri **Sch**ostakowitsch. Verket är även rikt på citat från flera olika stycken av tonsättaren.

Kvartetten som blivit Sjostakovitjs kanske mest spelade kammarmusikverk, består av fem satser, som spelas utan paus. Den lämnar få lyssnare oberörda, även utan kunskap om dess tillkomstshistoria eller tolkning av musikens innehåll. Inte mindre än tre av satserna har beteckningen Largo. Sjostakovitj har vid något tillfälle sagt att musikaliskt program och innehåll för honom är samma sak. Men ibland undrar man om inte en del av den möda som ägnats bakgrunden till hans verk hade kunnat användas för bedömning av de rent musikaliska och kompositionstekniska kvaliteterna.

Sats 1 börjar i cello med monogramtemat, som kommer att genomsyra hela kvartetten:

Detta tema inleder del A i satsens rondolikhande ABACABA-form.

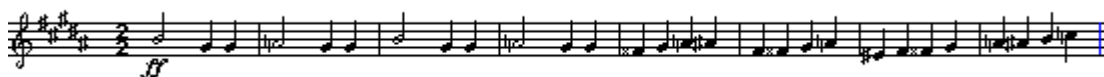
Den första episoden, B, har ett tema som med sin sjunkande skala påminner om 1:a symfonins huvudtema även om det senare har en helt annan rytmik:

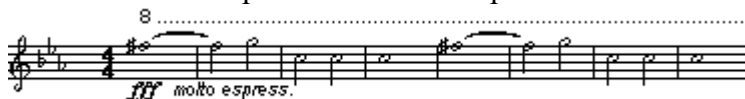
Temat i nästa episod, C, har även det en sjunkande skala, men en bredare uppbyggnad.

Sats 2, *Allegro molto*, inleds direkt i fortissimo med ett brutalt, larmande tema:

Det avbryts tillfälligt av monogramtemat (se ovan) i de två lägre stråkarna. Ett nästan makabert intryck ger nästa stora tema. Det är samma judiska danstema, som tonsättaren redan använt i sin pianotrio i e-moll op. 67.

Dessa två teman hörs ytterligare en gång, innan satsen plötsligt får ett abrupt slut.

Sats 3, *Allegretto*, är en vals. Redan i inledningen presenteras monogramtemat, som sedan även utgör det första motivet i det valstema som följer.

Två korta inpass av ett tema från tonsättarens cellokonsert från 1959 är värda att lägga märke till, eftersom detta tema återkommer som huvudtema i nästa sats. De tre tonerna, kort-kort-lång,⁶ som upprepas flera gånger i det undre notsystemet, är viktiga.

I den trio-lika mellandelen hörs i cellons högsta register följande melodi. Den ackompanjeras av de högre stråkarnas kromatiska skalrörelser.

Det inledande valstemat återkommer, liksom cellokonserttemat med de tre upprepade tonerna.

⁶ Se Kvartett nr 3: första satsens huvudtema, kvartett 7: huvudtemat i yttersatserna och kvartett 10: sista satsens huvudtema.

När temat från cellokonserten på nytt hörs i sats 4, börjar det med de tre tonerna:

Tvivelarna på den officiella förklaringen till verkets bakgrund hör här de knackningar på dörren i nattens mörker, som var en realitet för många sovjetmedborgare under Stalin-tiden.

Sidotemat bygger på den ryska revolutionssången *Försmäktande i fångenskap*:

Kanske var det så Sjostakovitj kände sig just då, försmäktande i fångenskap.

Därefter hörs i cellons högsta register ett citat från hans opera *Lady Macbeth från Mtsensk*⁷. Det är smärtsamt vackert:

Huvudtemat med ”dörknackningarna” liksom fångenskapstemat återkommer och avslutar satsen.

I sista satsen, *Largo*, återkommer monogramtemat, nu i fugato.

I djupt allvar slutar denna märkliga och mångomtalade kvartett, som av många betraktas som det sena 1900-talets största kammarmusikverk.

Stråkkvartett nr 9 Ess-dur op. 117

1. Moderato con moto 2. Adagio 3. Allegretto 4. Adagio 5. Allegro
1964

© With kind permission MUSIKVERLAG HANS SIKORSKI, Hamburg

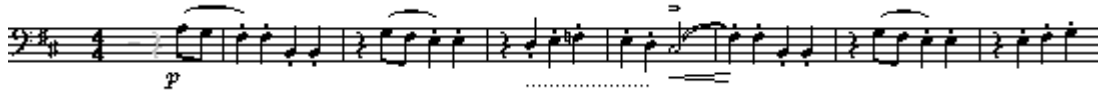
Kvartetten, som skrevs 1964, är tillägnad tonsättarens tredje hustru Irina. Den är i stilen både sträng och dramatisk och försedd med ett tematiskt material som går igen i flera av satserna. I ett partitur tryckt i Moskva 1966 finns en analys av Beethovenkvartettens andre violinist, V. Sjrinskij, som delvis legat till grund för följande framställning. Kvartetten består av fem satser, som spelas utan paus.

Första satsen, har en något ovanlig sonatform med flytande övergång mellan genomföring och återtagning. Dessutom införs viktigt temamaterial i genomföringen. För lyssnaren är det antagligen lättare att betrakta satsen som tredelad ABC. I del A presenteras huvudtemat, där särskilt första motivet om 6 toner är lätt att minnas:

⁷ Operan uppfördes 1934 i Leningrad och Moskva och hade stor succé, även utomlands. Uppfattningen blev annorlunda efter att Stalin 1936 hade bevistat en föreställning i Moskva. Man brukar anse att Stalins upprördhet efter besöket återspeglas i det angrepp som publicerades en tid efteråt i Pravda under rubriken *Kaos i stället för musik*.

B får då bli den del, där sidotemat presenteras, vilket sker i cellon:

Man ska lägga märke till de fem toner som är punktmarkerade i notexemplet. De utgör embryot till fjärde satsens huvudtema!

Sista delen, C, inleds med ett nytt tema, som också återkommer i andra satser bl.a. i den tredje och i finalens coda. Temat innehåller två oktavsprång och inleds i violin1, som snart får svar i violan:

I resten av denna längsta del av satsen kombinerar Sjostakovitj på ett sinnrikt sätt alla tre temana. Redan i tredje takten (se ovan) klingar huvudtemat ut i cellons högsta register.

Den andra satsen är fylld av mera allvar än den föregående. Sjrinskij beskriver den som *sorgfylld och känslös men ändå reserverad*. Det är violin 1 och violan som för melodin:

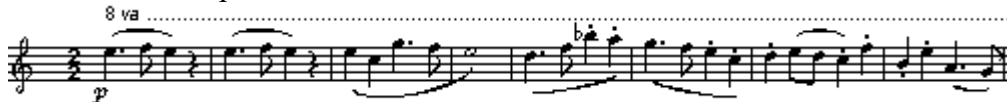
Tredje satsen har scherzokaraktär och är stöpt i femdelad form ABCBA. Huvudtemat, som redan har antytts av violin 1 i sista takterna av föregående sats, har följande utseende:

B-delen domineras av ett hastigt tema, som i början vandrar mellan violin 1 och violan:

C-delen bildar symmetriplan i den bågformade satsen. Temat i punkterad rytm framförs av violin 1 och spelas mot drillar i de två understämmorna:

De två första temana återkommer, som schemat ovan anger, i omvänd ordning.

I nästa sats, *Adagio*, är huvudtema byggt på ett motiv ur första satsens sidotema. Det spelas av de tre undre stämmorna till ett vaggande ackompanjemang i violin1. Ackompanjemangnet drar till sig uppmärksamheten och man måste i början anstränga sig för att uppfatta huvudtemat.

Violin 1 and Violin 2 staves. The music is in 4/4 time, key of B-flat major. Violin 1 plays a rhythmic accompaniment of eighth notes, while Violin 2 plays a melodic line with a waltzing feel.

I satsen alternerar detta tema med följande utveckling från ackompanjemangnet:

A single staff showing a melodic line that develops from the accompaniment, featuring a mix of eighth and quarter notes with some rests.

Sista satsen, *Allegro*, är lång, innehållsrik och, får man väl säga, hela kvartetterns klimax. Den är skriven i sonatform. Huvudtemat börjar omedelbart i violin 1:

Violin 1 staff. The music is in 3/4 time, key of B-flat major. It starts with a rhythmic pattern of eighth notes.

I en lång huvudgrupp bearbetas och utvecklas detta tema. När det är dags för sidotemat har både takt, tonart och tempo förändrats:

A single staff showing a melodic line in a new key and tempo, featuring a mix of eighth and quarter notes.

Som synes är det fjärde satsens första tema i obetydligt förändrad skepnad. Ett tredje tema avslutar expositionen. Cello har melodin och violin 2 ett karakteristiskt ostinato-ackompanjemang.

Violin 2 and Cello staves. The music is in 3/4 time, key of B-flat major. Violin 2 plays a rhythmic accompaniment, while Cello plays a melodic line.

Den långa genomföringen börjar *piano* med huvudtemat i violan. Dynamiken ökar efter hand, och har nått *forte fortissimo* när ett fugato tar vid. Violin 1 presenterar fugatotemat:

Violin 1 staff. The music is in 3/4 time, key of B-flat major. It features a rhythmic pattern of eighth notes.

Detta intensiva avsnitt mynnar ut i ett tremolo i alla stämmorna, som i sin tur blir inledning till ett cellorecitativ i fri taktart:

A single staff showing a melodic line in a new key and tempo, featuring a mix of eighth and quarter notes. The marking *ff espress.* is present.

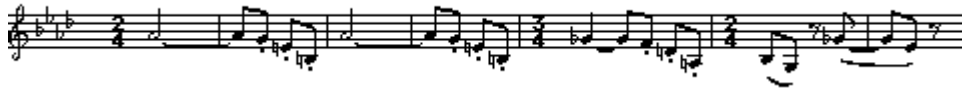
Efter detta kan man höra 4:e satsens koraltema i pizzicato, vilket avslutar genomföringen. Återtagningen börjar med huvudtemat, men det är nu rytmiskt förändrat. Därefter följer tredjetemat i cello och andra temat i violin 1. En furiös coda sätter punkt. Den avslutas med 1:a satsens tredjetema, det med oktavintervallen.

Stråkkvartett nr 10 Ass-dur op. 118

1. Andante 2. Allegretto furioso 3. Adagio 4. Allegretto
1964

© With kind permission MUSIKVERLAG HANS SIKORSKI, Hamburg

I denna kvartett börjar första satsen på ett sätt som inte är ovanligt hos Sjostakovitj, med endast ett instrument. Det är violin 1, som presenterar huvudtemat.

Utan att vara tolvtonsbaserat à la Schönberg innehåller faktiskt detta tema oktavens alla toner. (Tio av dem finns med i notexemplet, de återstående, c och dess, kommer i slutet av temat.)

Sidotematet spelas av cello till ackompanjemang av upprepade 8-delar i violan.

Åttondelar karakteriserar även ett tredje tema, som avslutar expositionen.

Alla tre temana upprepas, tema 3 i form av surrande ponticello-toner, som i huvudsak spelas i violastämman. Satsen avslutas genom att huvudtemat återkommer i en sista omgång.

Andra satsen är ett *Allegretto furioso*, som gör skäl för namnet. Den startar i *fortissimo* – en styrkegrad, som aldrig blir mindre i satsen – och med ett mycket aggressivt tema:

Ett annat tema, som presenteras i cellons högsta register, är inte mindre våldsamt:

Satsen innehåller många pregnanta melodier. Här ska bara nämnas ytterligare en, som följer efter en ganska lång behandling av tema 2. Den spelas i violinerna:

Den får snart sällskap av huvudtemat, som vrålas fram i viola och cello. Detta avsnitt, får nog betecknas som satsens klimax.

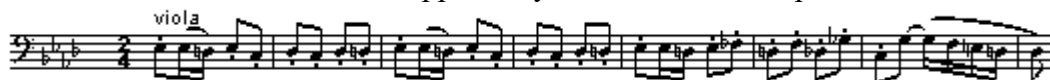
Efter att tema 2 hörts ytterligare en gång, även det i *forte fortissimo*, tar tema 1 och 3 över mer och mer. Med tema 3 avslutas satsen plötsligt.

Den långsamma satsen, *Adagio*, är en passacaglia⁸, med för Sjostakovitj ovanligt ljus stämning. Temat, för det mesta 9-taktigt, går i 3/4 takt, med enstaka takter i 4/4.

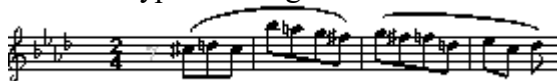

Temat hörs 9 gånger, huvudsakligen i cello eller i de lägre stämmorna. När en pregnant motstämma spelas samtidigt i violin 1, får man anstränga sig för att uppfatta temat.

Sista satsen, *Allegretto*, med mönstret ABACABA, har formmässigt drag av sonat-rondo Rondotemat i A har en hoppande rytmisk karaktär och presenteras i violan.

Ett annat typiskt inslag i avsnitt A är en fras, som första gången hörs i violin 2.

Även i B-temat spelar violan huvudrollen.

Avsnitt C är långt och har genomföringskaraktär. Först hörs en ny bred melodi i de tre lägre stämmorna till första fiolens motstämma i pizzicato.

Därefter börjar ett avsnitt, som byggs upp till en effektfull höjdpunkt, först svagt i cello med rondotemat (A1). Det följs av A2-tema i violin 1 och cello. Den egentliga stegringen börjar med följande tema som hörs två gånger:

Atmosfären förtätas ytterligare med ett upprepat 16-delstema i cello, som snart tas över av violinerna. Detta leder fram till höjdpunkten, cello spelande passacagliatemat från sats 3 i *forte fortissimo* samtidigt med violinernas A1-tema. Som framgår av schemat ovan, återkommer avsnitt av A och B, nu ganska korta, innan ett längre A-avsnitt tar vid. Detta innehåller, förutom de två A-temana även citat från första satsen, bl.a. huvudtemat, som spelas i cello till övrigas pizzicatotoner. På detta sätt, som var ganska vanligt redan under romantiken, knyts verket cykliskt ihop.

⁸ Se fotnot 2 till Pianotrio e-moll och Musikordlistan.

Stråkkvartett nr 15 ess-moll op. 144

1. Elegie: Adagio 2. Serenade: Adagio 3. Intermezzo: Adagio 4. Nocturne: Adagio
5. Trauermarsch: Adagio 6. Epilog: Adagio
1974

© With kind permission MUSIKVERLAG HANS SIKORSKI, Hamburg

När Sjostakovitj skrev sin sista kvartett var han redan märkt av svår sjukdom. Den har därför ofta betraktats som ett *Requiem* över honom själv. Verket som består av sex sats-er, alla med tempobeteckningen *Adagio*, kan också betraktas som ett enda långt adagio i sex avsnitt. Alla dessa delar går i ess-moll.

Den första delen, *Elegie*, är den längsta. Den svarar för ca 1/3 av hela verkets längd. Ett 3-tonsmotiv är byggstenen i det oändligt sorgsna fugatotema, som inleder satsen:

Ett andra tema (C-dur), presenteras i violin 1. Det ger aningen av hopp:

Fugatotemat återvänder och i slutet av satsen invävs även tema 2 i kontrapunktiken.

Nästa avsnitt, *Serenad*, inleds med långa toner, som sväller från *ppp* till *ffff*. Alla oktavens 12 toner används och vandrar mellan de olika stämmorna.

De följs av kraftfulla pizzicato-accenter i mellanstämmorna och solotoner i cellon. Dessa båda inslag upprepas ytterligare en gång innan violin 1 tar upp en lyrisk melodi:

Den upprepas i cellon. Åter hörs de långa tonerna och svarsaccenterna liksom den lyriska melodin, nu i cellon.

I avsnitt 3, *Intermezzo*, spelar violin 1 i *fortissimo* en rörlig stämning till en lång, vilande celloton i *pianissimo*.

Del 4, *Nocturne*, börjar med en vacker melodi i violan till ett ackompanjemang av arpeggion i violin 2 och cello.

När melodin efter ett mellanspel vandrar över till cellon är det violin 1 och violan som i början svarar för arpeggioackompanjemanget. Alldeles i slutet föregrips rytmen i nästa sats.

Sats nr 5, *Trauer-Marsch*, har den typiska punkterade sorgemarschrytm, som vi känner igen från Beethovens Eroicasymfoni och Chopins b-mollsonat. Det är violan och cellon som delar på huvudrollen.

Sista delen, *Epilog*, knyter ihop verket genom att referera till övriga satser. Efter den inledande violinkadensen kan man t.ex. höra första satsens fugatotema. Sorgemarschtemat återkommer 4 gånger och avslutar hela satsen. Även den inledande kadensens surrande 32-delar återkommer rondoartat. Så avslutas en enastående kvartettserie. Ohälsa satte stopp för tonsättarens mål att skriva 24 kvartetter, alla i olika tonarter.